

## РОМАН М. ОНДААТЖІ «РОДИННЕ ВИХОВАННЯ»: У ПОШУКАХ НАЦІОНАЛЬНО-РОДИННОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

У статті досліджено роман канадського письменника шрі-ланкійського походження М. Ондаатжі «Родинне виховання». Головна увага приділяється проблемі пошуку національної, культурної та родинної ідентичності у романі. У результаті, приходимо до висновку, що автор/наратор набуває ідентичності «подвійного емігранта», світосприйняття та усвідомлення батьківщини та країни проживання якого стає результатом накопиченого досвіду існування у амбівалентному стані неможливості приєднатися до жодної з цих культур та країн.

**Ключові слова:** національна ідентичність, емігрант, мемуари, розмаїтість.

У колі зацікавлень постколоніальних письменників-мігрантів завжди залишаються пошуки своїх родинних зв'язків та відображення у своїй творчості суспільно-політичних подій у колишніх батьківщинах. Далі вони зображують процес зміни своєї ідентичності через взаємодію з іншими культурами. Втрата рідної культури часто стає причиною великого болю у житті мігранта, а пристосування до нової культури та відповідні зміни у свідомості піднімають питання про поняття «чистої ідентичності». Більше того, гібридний статус, якого набуває мігрант, може навіть становити загрозу власній ідентичності особистості через проблемність стосунків між «Я» та «місцем». Балансування на межі двох чи більше культур надає письменникові-мігранту скоріше широкий простір для творчості та натхнення, ніж сприятливе підґрунтя для критики колишньої батьківщини та повну адаптацію до нового місця проживання. Так, гібридна ідентичність починає стирати кордони між різними культурами, створюючи нову особистість. Ці питання стають вкрай актуальними в сучасних умовах світової глобалізації, міграційних процесів, а канадська література зробила в цьому аспекті особливий внесок у загальний корпус праць світової літератури, адже міграція, пошуки власної культурної та національної ідентичності, мультикультурний досвід стали історією Канади і, безумовно, спричинили значний вплив на формування канадського літературного канону.

Творчість Майкла Ондаатжі стала яскравою репрезентацією означеного кола проблем, проте серед прозових творів письменника найбільш явно вони реалізуються у автобіографічному романі «Родинне виховання», в якому канадський автор шрі-ланкійського походження відтворює історію своєї власної родини, йдучи шляхами голландсько-цейлонської генеалогії після двадцяти п'яти років від часу еміграції з рідної країни та поєднуючи різні країни та континенти, і водночас документує дві подорожі до Шрі-Ланки, під час яких і збирав матеріали для роману. Письменник поринає у світ дитячих спогадів, історій та чуток, які він дізнається від родичів, друзів та колег. Твір можна вважати своєрідною данню батькові письменника Мервіну Ондаатжі, з яким він втратив зв'язок, коли вперше мігрував до Великобританії у 1954 році у віці 11 років, а згодом до Канади у 1962 році, адже чимало сторінок роману присвячено саме спогадам про нього.

Публікація роману призвела до критики автора за ігнорування гострих соціально-політичних проблем Шрі-Ланки. Так, Арун Мухерджі звертає увагу на «небажання чи нездатність письменника помістити свою родину у коло соціальних взаємовідносин» і наголошує на тому, що книга написана у «сентиментальному тоні» і позбавлена «перспективи» [2, с. 229]. Слід зазначити, що ця думка, безперечно, має право на існування і ґрунтується на конкретних аргументах, проте Ондаатжі в першу чергу був захоплений пошуками власної ідентичності, відновленням зв'язку з своєю родиною, батьківщиною. Письменник знаходить численні історії, надає їм можливість бути розказаними і прагне з'ясувати, як вони пов'язані з його власною ідентичністю. Однак, ці пошуки в більшості випадків обмежуються контекстом родини, спогади майже завжди особисті, а віднайдення ідентичності для Ондаатжі стає засобом

налагодження відносин з досвідом своєї родини в цілому, а також встановлення зв'язку з батьком зокрема. Дискурс пам'яті у книзі не містить спогадів про колонізацію, а побудова власної ідентичності переважно ігнорує довгу історичну роль британської колонізаторської політики у формуванні колоніальної та постколоніальної ідентичності у Шрі-Ланці. Тим не менш, Ондаатжі не оминає увагою ні наслідків приналежності своєї родини до класу колоніальної аристократії, ні двозначності власного статусу «чужого серед чужих» у рідній країні, однак ці аспекти здобувають роль скоріше художньо значущої деталі.

«Родинне виховання» стало поєднанням історії, автобіографії та «роману-подорожі», а також містить відому поезію автора «Очистка кориці», карту Шрі-Ланки, фотографію батьків, описи тропічних пейзажів, тощо. На думку Мадіни Тлостанової, стирання кордонів між художньою прозою та нехудожніми, але в основі своєї автобіографічними творами є характерною ознакою постколоніальної «літератури пограниччя», адже таке коливання стає спробою примиритися з власним минулим, яке є і особистим, і загальнокультурним одночасно [1, с. 209]. Отже, прикладом подібної жанрової гібридності служить і роман Ондаатжі «Родинне виховання». Крім того, у романі відтворено розмаїті та гетерогенні аспекти думок мігранта та його поглядів на навколишній світ. Письменник створює свою власну історію Шрі-Ланки, зображаючи цю оповиту міфами, екзотичну, казкову і водночас «ексцентричну, дику, неконтрольовану країну», подорожі до якої стали його власними пошуками ідентичності. Винятковість історії Ондаатжі виявляється у «подвійному голосі» наратора — канадському та шрі-ланкійському. Особисті спогади автора у творі тісно поєднуються з історичним минулим Шрі-Ланки, а також з історією родини письменника.

Проблема національної ідентичності влучно характеризує історію цієї острівної держави, адже Шрі-Ланку вирізняє релігійна, етнічна та культурна розмаїтість. На острові співіснують ісламська, католицька і протестантська меншини з буддизмом та індуїзмом, які є головними релігіями у країні, а після проголошення незалежності держава пережила громадянську війну між представниками сингалезької та тамільської етнічних груп. Своєю чергою Ондаатжі є представником євразійської громади (вихідці з Європи), яка в етнічному аспекті змішалася з місцевим населенням. Саме ця група населення у «Родинному вихованні» характеризується гібридністю, адже «кожний мав частку сингалезької, тамільської, голландської, англійської крові, що збиралася в них протягом багатьох поколінь» [3, с. 26] (переклад мій. — Н. І.).

Письменник заглиблюється у сутність феномена, який розглядається метафорично, чи у реальність задокументованого чуттєвого досвіду, і все одно його метою у творі ніколи не стає уникнення від реальності чи втеча від свого «Я». Навпаки, Ондаатжі послідовно відстоює важливість окремого, індивідуального життя, почуттів та уяви, що підтверджує його незацікавленість у викритті своєї ідентичності, а натомість автор прагне ствердити її, хоча й у амбівалентній формі. Побудований з подекуди неструктурованих та випадково розміщених епізодів, прикрашених вкрапленнями поезії, зображеннями життя на Цейлоні та знімками з родинного альбому, роман більше насичений історіями людей від першої особи, ніж наратора. Трапляються також раптові переходи у нарації від першої до третьої особи, що може створювати враження твору, написаного групою авторів. Вперше Ондаатжі проявляє себе у початкових рядках роману, вказуючи на своє центральне місце наступними словами: «Півсторінки — і ранок вже став давною» [3, с. 11] (переклад мій. — Н. І.). Саме у першій частині автор дає знати, що історія насправді про його батька та про батьківську землю, про історію Цейлону, як частину його ідентичності. Цими рядками Ондаатжі проголошує себе тим головним героєм наративу, який на перший погляд відсутній у творі. Коли письменник пише в кінці роману, що «літературний твір — це суспільне діяння» і застерігає читача від прочитання роману як стандартної автобіографії («Я мушу зізнатися, що книга є не історією, а портретом чи “жестом”... у Шрі-Ланці добре розказана брехня варта тисячі фактів»), здається, він підтверджує постмодерністські інтерпретації своїх творів: множинні наративні голоси пропонують різні перспективи, жодна з яких не здатна стверджувати вищу правду, тоді як відсутність єдиного наративного голосу можна тлумачити як спробу зменшити чи стерти значущість власного «Я» [3, с. 205–6] (переклад мій. — Н. І.). Також цими словами Ондаатжі описує своє власне завдання, як оповідача, адже він не планує відтворювати реальність у її об'єктивному вигляді, його вибір як творця історії власної родини та своєї історії — це образи,

чутки, непідтвержені історії чи брехня навколо фактів, що природно походить з його поглядів на літературу і, очевидно, оточує його твір присмаком несподіванки, тривоги та, як слід було сподіватися, підвищеним відчуттям автентичності. Ця автентичність походить з щирої правдоподібності його уяви, достатньої міри реальності та правди у романі, що ніяк не пов'язано з дискурсивними стратегіями і тактиками у творі, а також з вагомості його голосу емігранта, який знаходиться як у маргінальній, так і у центральній позиції водночас, проте залишається ширим та неухильним у своїх прагненнях порозумітися зі своїм минулим та власною ідентичністю.

Ондаатжі пише з точки зору власної роздвоєності, знаходячись у ситуації тих письменників, яку сам описав у романі «Англійський пацієнт»: «народилися в одному місці і обрали життя в іншому. Воюють за повернення чи за те, щоб забрати зі своїх батьківщин всі свої життя» [4, с. 176] (переклад мій. — Н. І.). Хоча минуле стає чужоземною країною для всіх нас, досвід втрати стає особливо актуальним саме для іммігранта, який знаходиться на відстані у просторі та у часі від своєї країни та мови. Щоб відродити у творчості свою батьківщину та родину через кілька десятиліть після від'їзду, письменникові доводиться змиритися з неможливістю прийти до об'єктивної правди, адже відстань у часі та просторі спотворює факти, а спогади містять лише незавершену правду — єдиний матеріал, який митець на межі світів може використати. Ондаатжі знає про свою дуальність, про те, що він і «свій», і «чужий» водночас: «Я — іноземець. Я марнотрат, що ненавидить іноземця» [3, с. 17] (переклад мій. — Н. І.). Його роман підтверджує це усвідомлення своєї множинної ідентичності. Проте, незважаючи на перше відчуття фрагментизованості та неоднорідності тексту, з самого початку письменник дає зрозуміти, що минуле — це його дім і що його погранична позиція не заважає йому пізнавати своє минуле на образному рівні у такий спосіб та до такої міри, наскільки саме минуле розкривається перед ним. Повернення до Шрі-Ланки стає не просто нестримним бажанням для письменника, щоб написати роман про свою батьківщину, ґрунтуючись на пам'яті, а безумовна необхідність, адже Ондаатжі визнає, що «протягом певних годин, у певні роки свого життя ми споглядаємо на себе, як на залишки колишніх знищених поколінь. І нашою роботою стає... написання історій» [3, с. 179] (переклад мій. — Н. І.). Не знати своєї родини або не належати їй, чи не мати своєї ролі в історії означає бути позбавленим самих основ ідентичності, тому глибоким бажанням автора стає знайти свою нішу на Шрі-Ланці та відтворити свою родинну історію. Однак, для Ондаатжі встановлення ідентичності не вимагає суворого дотримання культурних очікувань та норм, а натомість покрокового відродження індивідуальної ідентичності у процесі особистого пошуку свого минулого.

Як і багато інших постколоніальних письменників, Ондаатжі ставить під сумнів стабільність поглядів та оцінки навколишнього світу. Достовірність та правда переоцінюються ними, і врешті-решт автори відстоюють множинність значення. Вони цінують власну свободу творчості, як можливість створювати свою власну ідентичність через тексти. І фізично, і уявно у «Родинному вихованні» письменник наближається до своєї родини та батьківщини. Ондаатжі з гумором, захопленням та ніжністю розповідає про численних своїх родичів та про їх подорожі і зміни місця проживання, адже така їхня доля вважається автором логічною та типовою для інтелігенції Цейлону, яка мала чудове родинне виховання і прагнула отримати належну освіту. Коли письменник пише роман, він вже громадянин іншої держави, і тому знаходиться немов на межі двох світів. «Затишок» Канади протиставляється «хаосу» Шрі-Ланки, і, незважаючи на всю їх відмінність, вони все ж зустрічаються у свідомості автора і назавжди стають невід'ємними частинами його ідентичності.

Приналежність до діаспори, на думку письменника, стає причиною, що призводить до пограничного статусу людини. Соціокультурна колективна пам'ять діаспори створює уявну спільноту, яка утримує міцні зв'язки з колишньою батьківщиною ідеального минулого. Мігранти живуть у своїй колективній уявній батьківщині, яка існує у іншому місці і часі. Бажання автора наблизитись чи, навпаки, своєрідне відчуження від втраченого ідеалу батьківщини створює її і близький, і далекий образ, до якого Ондаатжі наближається через пізнання свого родоводу, сподіваючись відновити шрі-ланкійську складову своєї ідентичності, яка була стерта дистанцією у часі та просторі. Ця дистанція означає відокремленість від країни, мови та культури своєї батьківщини. Неможливо було б відтворити образ втраченої багато років тому

батьківщини на засадах точності та історичної достовірності саме через цю відокремленість. Це могло привести Ондаатжі до некоректного тлумачення шрі-ланкійської культури, історії та народу його батьківщини. Тому шлях до ідентичності письменника вимощений як достовірними фактами, так і вигаданими історіями. У романі письменник усвідомлює свій від'їзд зі Шрі-Ланки, образ якої у його новій свідомості проходить через призму «вестернізованих» поглядів, зберігаючи типову східну міфічну чарівність. Так у «Родинному вихованні» показано відчуженість західної людини, яку можна оцінювати, як власний погляд Ондаатжі на історію Шрі-Ланки. Селмен Рушді зізнається, що творчість письменника-мігранта завжди стає спробою побудувати своє власне відчуття втраченої батьківщини [5, с. 10]. У цьому аспекті роман Ондаатжі стає гарним прикладом глибокого світорозуміння та пошуку власної ідентифікації.

Письменник покинув Шрі-Ланку у ранню пору свого життя і, повернувшись через багато років, побачив її складний та зовсім відмінний образ, який відрізнявся від того забутого екзотичного місця на Сході, куди йшли його родинні корені. Культурні зміни, з якими зустрічаються мігранти в результаті свого емігрантського досвіду насправді є рисами їхніх рідних спільнот, які стають гібридними через процеси колонізації. Тому гібридна ідентичність, якої вони набувають у нових країнах, таких як Канада, США чи Великобританія, не стає невідомою частиною їхнього життя. Так, у своїй спробі дослідити родинні витоки Ондаатжі приходиться до усвідомлення, що його ідентичність стала продуктом національної гібридності. Письменник визначає своїх пращурів як приїжджих іноземців та колонізаторів Шрі-Ланки та розуміє, що гібридизоване багатонаціональне населення острова є результатом колоніальної історії Шрі-Ланки. Він займає критичну позицію по відношенню до Заходу та його колонізаторської політики як експлуатації багатств та надбань Сходу, адже у донезалежну епоху Шрі-Ланка була джерелом сировини для багатьох європейських націй. Поступово автор змушує замислитись над тим, як представники різних націй Заходу проникли до основної маси суспільства Шрі-Ланки, в результаті чого острів став своєрідним «плавильним котлом» для різних національностей, що складається з великої кількості різних етнічних та культурних меншин.

У романі відчувається іронія письменника по відношенню до свого гібридизованого культурного походження, адже донезалежне суспільство Шрі-Ланки було мультикультурним, як і сьогодні. Історія прадідів Ондаатжі дає йому усвідомлення множинності своєї ідентичності, яка є не лише шрі-ланкійсько-канадською, а результатом поєднання багатьох різних національностей у його генеалогії.

У своєму багатонаціональному становищі автор все ж прагне визначити приналежність певному місцю, адже вважає своє балансування між двома культурами ризикованим та ненадійним. У своїй позиції мігранта Ондаатжі шукає стійке відчуття місця заради чіткого усвідомлення себе та своєї ідентичності. Головний герой роману володіє характеристиками як категорії «свого», так і «чужого», що надає йому змогу дивитися на Шрі-Ланку та Канаду з амбівалентної перспективи.

Подорож до Шрі-Ланки стала своєрідним квестом для Ондаатжі. Уламки минулого, те, що відбувалося у його родині та країні протягом кількох поколінь, які ретельно збирає, переповідає та записує письменник, говорять про стосунки його батьків, їхні спільні інтереси, прагнення, любов та відчуження. Пізнаючи такі родинні риси, як схильність до перебільшення та крайнощів, любов до історій та виняткова уява, Ондаатжі немов торкається самої сутності своєї ідентичності і отримує можливість усвідомити свою власну значущість.

У подібний спосіб наратор встановлює стосунки з шрі-ланкійською культурою. Маємо змогу спостерігати, як автор трансформує немаркований простір у місце, а невизначене місцезнаходження — у історичне місце дії. Особливо тісно ця трансформація пов'язана з винятковою та чіткою моральною позицією автора. Знаючи, що він не може відокремити себе від своєї західної спадщини, Ондаатжі переглядає свій культурний світогляд, безпечно дистанціюючись від двох стереотипних поглядів на Шрі-Ланку — орієнталістського, що передбачає ідеалізацію та вигадку, і неокolonіального, обумовленого століттями колоніальної домінування.

Отже, мігранти у сучасних умовах глобалізації долають всі кордони у різних аспектах і живуть у так званому «третьому просторі». Мешкаючи протягом тривалого часу у Канаді, а також маючи коріння у Шрі-Ланці, Ондаатжі набув ідентичності «подвійного емігранта», який

відсторонений від місцевого досвіду. Його світосприйняття та усвідомлення батьківщини та іншої країни проживання стає результатом накопиченого досвіду існування у амбівалентному стані неможливості приєднатися до жодної з цих культур та країн. Сприйняття головного героя роману, а значить, і самого автора, є унікальним і не може бути визначене конвенційними бінарними категоріями, а лише тими, що базуються на розмаїтості значень.

Образ Цейлону у М. Ондаатжі відрізняється суперечливістю, що поєднує влучні політичні коментарі та прагнення звернути увагу на екзотичність культурного обличчя країни, відміченого нальотом орієнталізму. Подвійність авторської позиції можна пояснити його власною гібридною ідентичністю та мультикультурним досвідом.

Як історія, мемуари Ондаатжі «Родинне виховання» обов'язково залишаться «незавершеними». Проте це не має суттєвого значення, адже первинна мета пошуку автора — національно-родинна ідентифікація зі своєю батьківщиною та родиною — була досягнута. Це правда, яку пізнаємо з перших сторінок книги, в якій гармонійно поєднуються суб'єктивне та об'єктивне, транснаціональне та етнічне, історія особиста з історією людства.

#### Список використаної літератури:

1. Тлостанова М. В. Проблема мультикультуралізма и література США конца XX века / Мадина Тлостанова. — М.: ИМЛИ РАН, «Наследие», 2000. — 396 с.
2. Barbour D. Michael Ondaatje / Douglas Barbour. — N.Y.: Twayne, 1993. — 247 p.
3. Ondaatje M. Running in the Family / Michael Ondaatje. — London: Picador, 1982. — 275 p.
4. Ondaatje M. The English Patient / Michael Ondaatje. — London: Picador, 1995. — 286 p.
5. Rushdie S. Imaginary Homelands: [Essays and Criticism 1981–1991] / Salman Rushdie. — London: Granta Books, 1992. — 448 p.

#### **M. Ondaatje's Novel «Running in the Family»: The Search for National and Family Identification**

The article deals with the novel «Running in the Family» by a Canadian author with Sri Lankan origin. The main attention is devoted to the problem of national, cultural and family identity in the novel. In the result we make a conclusion that the author/narrator gains the identity of the «double emigrant». His outlook and perceiving of the native land and the country of living is the result of cumulative experience of being in the ambivalent state because of impossibility to join any of these cultures and countries.

**Key words:** national identity, emigrant, memoir, diversity.